

En Herrgårdssägen

S.Lagerlöf

September 8, 2020

Boken publicerades 1899, alltså precis hundra år före föregående bok (Mahlers Zeit). Skillnaden är markant. Kehlmanns bok utgör en relativt sofistikerad fingerövning baserad på ett sekel av litterär modernistiska experiment, medan Lagerlöf är baserad på en lång tradition av folksägen, vilket själva titeln åsyftar. Medan Kehlmann håller en ironisk distans och betraktar sin komposition ur en litterärteknisk synpunkt, framstår Lagerlöfs förhållande som naivt och hennes verk som närmast pekoralistiskt. Dock hennes berättelse har en innerlighet som berör något som avsaknas helt hos Kehlmann.

Vi fick läsa berättelsen i realskolan, det måste ha varit det sista året, när våra klassrum äntligen förlades till läroverkets huvudbyggnad. Jag minns studenten och godsägaren som förlorade förståndet efter att ha misslyckats med att föra en gethjord från Norrland ner till Värmland i hopp om en saftig vinst. Getterna förgicks i en kraftig snöstorm och därefter bröt hans vackra fästmö deras förlovning eftersom han inte lngre var det goda parti som tydligen attraherat henne. Detta knäckte honom och hans minne förmörkades och han reducerades till en ömklig gårdfarihandlare med en manisk skräck för djur i vilka han alla såg en get och därmed väckte han utbrett åtlöje och hånades med namnet 'Getabocken'. Inget av detta kommer jag ihåg¹, förutom att han efter att ha förlorat sin gethjord blivit sinnesjuk, något som skrämde mig oerhört vid denna ålder. Men så väcktes han till sans igen under ett tillfälligt julbesök i Herrgården under det att hans blick fästes på ett välbekant riktmärke som fick honom att glömma sitt mörker och ge sig ut på en skridskotur och botas. Detta kommer jag även ihåg, kanske mer än något annat i berättelsen, ty tydligen gjorde detta ett mycket djupt intryck på mig och jag har aldrig glömt det.

Att åter konfronteras med gamla minnen kan vara riskabelt. Vad som dväljes vagt och förföriskt i djupet av ens inre, kan vittra sönder när det återigen utsätts för solstrålar. Gamla suddiga erinringar som dock är genomsyrade av oartikulerade känslor, kan upplösas av nyare pålagda minnen. Det sägs att varje gång vi erinrar oss något så återskapas minnet av det omärkligt och banden med det förflutna blir svagare och svagare. Ett minne är en tidsresa, ett stycke av det förgångna som tillfälligt tager sin plats i nuet. Men om det 'minns' alltför ofta nöts det bort och man förlorar återigen ett band till sitt förflutna. Och det förflutna äger vi medan framtiden är en möjlighet som inte kan ägas och är således inte på samma sätt en del av oss.

När jag nu läser om berättelsen förblir det mesta av det mig obekant, dock den unga flickans vistelse på Herrgården väcks till liv igen. Från enkla fattiga förhållanden får hon plötsligt stiga in i himmelriket, den breda mjuka sängen, de utsökta frukostarna serverat i det finaste porslinet. Ett liv i lyx och flärd. En liknande transformation får 'Cathy' i

¹ Detta kanske inte r riktigt sant, detaljerna r borta, men den ursprungliga knslan frnimms fortfarande vagt. Vagt, d.v.s. utan distinkta konturer, men omslningen vcker associationer till den tid och sjlstillstnd jag befann mig i d.

'Wutherings Heights' uppleva när hon kommer till 'sitt' gods. Däremot minns jag inte skendöden där hon väcks till liv i kistan under Getabockens enkla fiolspel, fast i vansinnets garn hade han glömt det mesta av sin forna virtuositet med stråken, ej heller Getabockens påföljande återfall samt den slutgiltiga försoningen när hennes bittra harm sprungen ur en djup kärlek till den olycklige får hans mod att repa sig tillräckligt för att han skall kunna konfrontera sig med det mörker och det hån han utsatts för som helt och hållet har krossat hans självbild (själsbild) och motstå den frestelse det innebär att fly tillbaka in i mörkret och vansinnet. Och så slutar sagan.

Och det är i mångt och mycket en saga som tilldrar sig mot en bakgrund av trolska skogar och utbredd vidskepelse. I centrum i berättelsen återfinns man 'Munkhyttan' det släktgods (dock med få generationer på nacken) som inte ägdes av huvudpersonen Gunnar Hede utan ägde honom. Det är inte alltför långsökt att tänka på Lagerlöfs eget Mårbacka det barndomshem hon så småningom kunde köpa tillbaka. Detta är ett gods som ligger på randen av ruinen efter att gruvan sinat, men så mycket av penningabekymmer upplever man inte när man sedan möter den, bortsett från att trädgården är förfallen, men annars finns det både drängar och pigor och en hushållerska att passa upp på den gamla frun, Hedes förtvivlade moder. Den unga kvinnan som varit en styvmoderligt behandlad fosterdotter i en prästfamilj är en drömmare som inte har så lätt att särskilja sin fantasi från verkligheten och därmed inte heller underlätta för läsaren. Hon ser för sitt inre öga hur rum efter rum i herrgården kommer att fyllas med fladdermöss och hur fru Sorg kommer på besök, ett skrämmande fantasifoster uppbyggt av fladdermöss.

Lagerlöf föddes 1858 och levde in i Andra Världskriget, berättelsen förlägger hon till 1830-talet som under hennes barndom endast var några decennier bak i tiden och som nu ligger närmare två århundraden tillbaka. Det är en tid som ligger tillräckligt nära oss för att vi skall kunna förhålla oss till den, den är för oss födda i mitten av 1900-talet, barndomstiden för våra far- och morföräldrars far- och morföräldrar och synes oss då ligga svindlande långt tillbaka men inte i en abstrakt mening utan i en mycket konkret mätt emd mänskliga mått, och vars spår fortfarande kunde skönjas i mitten av 1900-talet. Lagerlöf var redan som barn medveten om att hon ville bli författare och skriva romaner. Hennes inspiration var inte endast böckerna, av vilka det inte fanns för många förutom Bibeln i de flesta hem, även de välbärgades; utan än djupare den muntliga berättarskatt hon måste ha konfronterats med som barn. Denna, mer än boksidor, vilka inspirerar till form snarare än innehåll, närde hennes fantasi. Det är denna bakgrund som genomsyrar den trolskhet som utmärker historien, och som berör till den grad att man lätt kan bortse från alla orimligheter och svagheter i intrig och utförande. Det rör sig ju ytterst om en saga.

September 9-10, 2020 **Ulf Persson:** *Prof.em, Chalmers U.of Tech., Göteborg Sweden* ulfp@chalmers.se